

FOLKLORŞÜNASLIĞIMIZIN SEYFƏDDİN QƏNİYEV NÜMUNƏSİ

Mahmud ALLAHMANLI
filologiya elmləri doktoru,
professor

(Əvvəli ötən sayımızda)

Folklorşünaslıqda çox az-az folklorşünas var ki, bir və ya uzağı iki sənətkarla bağlı sistemli araşdırmalar aparmışdır. S.Qəniyev isə öz fəaliyyəti ilə bu təsəvvürü olmanın dərəcədə genişləndirmək gücü ilə səciyyələnən alimimizdir. "Aşıq Xanış" (1999), "Adım Aşıq Şakir, Mahalım Şirvan" (2001), "Mən Abbasam, Cəyirlidi məkanım" (2002), "Şirvanlı aşıq Mirzə Bilal" (2003), "El şairi Püstə Şikar qızı" (2004), "Şirvanlı Aşıq Xanmusa" (2004), "Şirvanlı Aşıq Yanvar" (2004), "El şairi Naburlu Badam" (2005), "El şairi Qobustanlı Qara" (2005), "Şirvanlı Aşıq Soltan ocağı" (2005), "Şirvanlı Aşıq Hacalı" (2005), "Şirvanlı Aşıq Ağalar" (2011), "Şirvanlı Aşıq Şakir" (2012), "Şirvanlı Aşıq Məmmədəğa" (2014) və s. toplu kitabları özlüyündə aşıqşünaslığımıza böyük töhfədir. Göründüyü kimi, bu cür kitabların başa gəlməsi elə də asan məsələ deyildir. Burada illərin zəhməti, sistemli və məqsədyönlü fəaliyyət vardır.

S.Qəniyev bu sənətkarların həyatı, yaradıcılığı ilə bağlı informasiyaları, haqqında yazılanları, ağsaqqal söyləmələrini, əhvalat və hekayətləri bir araya gətirib təhlillər apararaq bütün qaranlıqlara aydınlıq gətirir və bir növ bu sənətkarların ömür yolunu pasportlaşdırır. Bu işlərdə digər bir cəhət onların şeirlərinin bir araya gətirilərək kitablaşmasıdır. Ona görə də yuxarıdakı kitablar əsaslı mənbə olaraq sonrakı araşdırmaların ən mühüm qaynağı olaraq mühüm əhəmiyyət kəsb edir. S.Qəniyevin bu kitablarının hər birisi həmin sənətkarların şərəfinə ucaldılmış abidədir.

Şirvan aşıq mühiti regional xarakteri, lokal səciyyəsi ilə həmişə nəzər-diqqəti cəlb etmişdir. Ümumiyyətlə, Azərbaycan aşıq sənəti mühit səviyyəsində ciddi faktura və maraqlı özünəməxsusluqlarla şərtlənir. Dərbənd aşıq mühiti, İrəvan aşıq mühiti, Dərələyəz aşıq mühiti, Naxçıvan aşıq mühiti, Borçalı aşıq mühiti, Təbriz aşıq mühiti, Qarabağ aşıq mühiti, Göyçə aşıq mühiti, Kəlbəcər aşıq mühiti, Gəncəbasar aşıq mühiti (buraya Şəmkir aşıq mühiti, Goranboy aşıq mühiti, Qazax aşıq mühiti, Tovuz aşıq mühiti, Gədəbəy aşıq mühiti daxildir) Qaradağ aşıq mühiti, Savə aşıq mühiti və s. son dərəcədə zəngin, həm də müxtəlif aspektli çeşidli özünəməxsusluqlarla nəzər-diqqəti cəlb edir. Onların öyrənilməsi, araşdırılması sahəsində gərəklili işlər görülmüşdür. Ancaq etiraf edək ki, heç bir mühit folklorşünas S.Qəniyevin araşdırdığı Şirvan mühiti səviyyəsində təhlilə gətirilməmişdir. Fədakar alim bütünlükdə Şirvan aşıq mühitini üfiqi və şaquli müstəvi-

də bir araya gətirmiş və onun gələcək öyrənilmə sistemini ortaya qoymuşdur. Daha doğrusu, şifahi ənənələrə köklənən və yüz illər boyu yaddaşlarda daşınan aşıqların ədəbi irsini unudulmaqdan (itibbatmaqdan) xilas etmiş və geniş ictimaiyyətə təqdim etmişdir.

Folklorşünas S.Qəniyevin araşdırmalarının, təkrar qeyd edək ki, ana axarını Şirvan aşıq mühiti təşkil edir. Lakin onun bu araşdırmalarının mahiyyətində dayanan məsələlər ehtiva etdiyi faktura ilə daha əhatəli və geniş şəkəldir. Bu kitablara yazdığı ön sözlər, təhlil yazılar sənətin tarixi dinamikasını, saz və muğam bağlantılarını, elat toylarının özünəməxsusluqlarını, digər mühitlərlə tarixi axarda daşıyib gətirdiyi sənət ənənəsini və özünəməxsusluqları, keyfiyyət yeniləşmələrini və s. məsələləri aydınlaşdırmaq baxımından müstəsna əhəmiyyət daşıyır. Onu da əlavə edək ki, toplama kitabların əvvəlinə yazılmış ön sözlər, təhlil yazılar bir tədqiqat əsəri qədər əhəmiyyətlidir. Bu işləri ilə folklorşünas alim XIX əsrin axırları və XX əsrin əvvəlləri yaşayıb yaratmış korifeylərin, xalq və millət mücahidi kimi mübarizə aparınların çağdaş zamanımızdakı ən layiqli davamçısı təsəvvürünü formalaşdırır. M.Mahmudbəyov, T.Bayraməlibəyov, E.Sultanov, F.Köçərli, S.Mümtaz, V.Xuluflu, H.Əlizadə, Y.V.Çəmənəminli, Ə.Abid ənənələrinə köklənmiş və onların işini daha uğurlarla davam etdirən folklorşünas alimimizdir. Çağdaş mərhələdə milli-mənəvi dəyərlərimizin öyrənilməsi və tədqiq sahəsində gərəklili işlər görülməkdədir. Azərbaycanın müstəqilliyindən sonra görülmüş işlər bunun klassik nümunəsidir. Ayrı-ayrı folklor antologiyalarının nəşrləri, ilkin nəşrlər seriyasından çap olunan kitablar, müxtəlif səpkili toplama və tərtib örnəkləri və s. ənənənin uğurlu davamı olaraq müsbət təsəvvür formalaşdırır. S.Qəniyevin "Şirvan aşıqları" (1993, 1997, 2007), "Aşıqlar və el şairləri" (1993), "Şirvan folklor antologiyası" (1994), "Şirvan qadın şairləri" (1996) və s. toplu kitabları mühitin zənginlik göstəricisidir. Onların bir araya gətirilməsi isə sözün həqiqi mənasında böyük fədakarlıq hesabına mümkündür ki, bunu da folklorşünas alimimiz reallaşdırmışdır. Xalq şairimiz Z.Yaqub bütün bunlar müqabilində vurğulayırdı ki, "siz uzun illərdir Şirvan ədəbi, folklor mühitləri ilə yanaşı, aşıq mühiti ilə bağlı ciddi tədqiqatlar aparmış, bu sahə ilə bağlı neçə-neçə kitablar – "Şirvanlı Mirzə Bilal", "Şirvanlı Aşıq Şakir", "Şirvanlı Aşıq Əhməd", "Şirvanlı Aşıq Məmmədəğa", "Şirvanlı Aşıq Xanış", "Şirvanlı Aşıq Hacalı", "Şirvanlı Aşıq Yanvar", "Şirvanlı Aşıq Xanmusa" və s. monoqrafiyalar yazmış və oxuculara çatdırmısınız". Onu da əlavə edək ki, S.Qəniyev bu tədqiqatları ilə adını Azərbaycan folklorşünaslığı tarixinə şərəflə yazmışdır.

Çağdaş folklor mühitinin istedadlı simalarından olan S.Qəniyevin tədqiqatlarının mühüm bir hissəsi Şirvan folklor mühitinin problemlərinin ümumi kontekstdə araşdırılması təşkil edir. "Şirvan folklor mühiti" (1997), "Aşıq şeirinin poetikası" (1999) tədqiqatları fundamental xarakteri ilə ciddi təsəvvür formalaşdırır. Daha doğrusu, mühitin ümumi məzmunu, tarixi xronikal mənzərəsi, janr zənginliyi, əhatələdiyi etnoqrafik müəyyənlik və s. ayrıca bir xətdir. Folklorşünas alim bu sistemli araşdırmaların nəticəsi olaraq mühit səviyyəsində problemlərin uğurlu həllinə nail olmuşdur. Zəngin mif örnəkləri, əfsanə, rəvayət, nağıl, dastan, atalar sözü, məsəl, bayatı, mərasim örnəkləri və s. XIX əsrdən bu yana müxtəlif toplularda özünə yer almışdır. Rus dilli mətbuatda, eləcə də XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq Azərbaycan mətbuatında çap olunan folklor nümunələri sonrakı dövrlərdə həmişə artan istiqamətdə getmişdir. Artıq bu gün Şirvan folklor mühitinin zəngin toplu bazası geniş ictimaiyyətə təqdim edilmişdir. S.Qəniyevin "Şirvan şairləri" (1994), "Övliyalar, ziyarətqahlar, müqəddəslər və din xadimləri" (1995), "Mən bir elin oğluyam" (1995), "Dağdan ağır elim var" (1996), "Şamaxı alimləri" (1997), "Şamaxı şəhidləri" (1998), "Şamaxı məktəbləri, maarif fədailəri" (1999), "Dağ Kolanı – elim mənim" (2001), "1918-ci il Şamaxı soyqırımı" (2003),

"Şirvanmə -mən aşıq balabanı" (2009), "Şirvanmə - övliyalar, ziyarətqahlar" (2011) və s. kitabların təkcə adını xatırlamaq kifayətdir ki, S.Qəniyevin araşdırmalarının geniş şəkəsi haqqında tam təsəvvür yarada biləsən.

Azərbaycan xalqının zəngin mənəvi mədəniyyəti, əsrarəngiz etnoqrafik yaddaşı, tarixin ayrı-ayrı dövrlərinə aid hadisə, əhvalat, rəvayət örnəkləri, məişəti həmişə yeni-yeni yanaşmalara, sistemli təhlillərə ehtiyac doğurmuşdur. S.Qəniyevin apardığı toplama işləri, eləcə də müxtəlif kəsirlərdə yazdığı təhlil yazılar bu tip araşdırmalar üçün qaynaqdır. Bunlar həm də tarix, etnoqrafik mədəniyyət, ədəbi-mədəni mühitin ayrı-ayrı zaman kəsiklərində nələrlə səciyyələnməsi baxımından da əvəzsizdir. Çünki Şirvan öz tarixi zənginlikləri, ibtidai təsəvvürdən bu yana olanları əhatələyə bilmək baxımından da zəngin faktura ilə müəyyənləşir. Orta əsrlərin mürəkkəb siyasi mühitləri, gərgin qarşıdurmalar, aparılan mücadilələr müxtəlif inam və təsəvvürlərin, ədəbi-mədəni axınların formalaşması üçün əsas olmuşdur. Zəviyə və xanəqahların yaranması, təriqət mürsidlərinin bu ağır məqamlarda xalqa sahib durması məhz övliyaların, ocaq yerlərinin mövcudluğunu təbi

axarda zərurətə çevirmişdir. S.Qəniyevin bunlarla bağlı kitablaşdırdığı ocaqlar, şəxsiyyətlər və xalq yaddaşında bu gün də yaşayanlar mahiyyətin daha dərin qatlarının açılmasını bir problem olaraq müasir elmin qarşısına qoyur. "Övliyalar, ziyarətqahlar, müqəddəslər və din xadimləri" (1995), "Şirvanmə - övliyalar, ziyarətqahlar" (2011) özü ayrıca bir tədqiqatın problemi və əsaslı mənbə olaraq daha ciddi yanaşmaları zəruri edir.

S.Qəniyevi zəngin araşdırmaları ilə təkcə xalq yaradıcılığı, folklorşünaslıq müstəvisində təhlilə gətirmək çox azdır. Şamaxı mühiti kontekstində ədəbiyyatın yazılı qolu ilə bağlı gördüyü işlər, eləcə də xalq şeiri üslubunda yazanların bir araya gətirilməsi və apardığı təhlillər, Şamaxı ziyahları, Şamaxı alimləri, Şamaxı şəhidləri, Şamaxı soyqırımı, Azərbaycan Müəllimlər İnstitutunun (indi Azərbaycanda Dövlət Pedaqoji Universitetinə baxır) Şamaxı filialı ilə bağlı yazdıqları və s. zəngin mövzu və problem əhatəliliyi ilə səciyyələnir.

Folklorşünas ailimin fəaliyyətində xüsusi vurğulanmalı bir xətt isə onun uzun illər pedaqoji sahədə göstərdiyi əvəzsiz xidmətlə bağlıdır. O, Azərbaycan balalarına uzun illər müəllimliyin sirlərini öyrətmiş, sanki onlara layla çalmışdır. Tələbələr ondan təkcə elm öyrənməklə kifayətlənməmiş, həm də ədəb-ərkan, vətən, yurd sevgisi mənimsəmişlər. Seyfəddin müəllimin mühazirə və seminarlarına qulaq asmaqla onun simasında bir müəllim, şəxsiyyət təsəvvürünü formalaşdırmışlar. Bütün bunlar folklorşünas alim, Şirvan folklor mühitinin əvəzsiz tədqiqatçısı, zəngin fəaliyyəti və yaradıcı istedadı ilə Azərbaycan folklor tarixinə böyük töhfələr vermiş böyük alim Seyfəddin Qəniyevin yaradıcı fəaliyyətinin ana xəttini müəyyənləşdirir və hansı ideallarla yaşamısını bir nümunə olaraq ortaya qoyur.